

բնաւ այնպիսիք ոմանք յայսպիսում՝ դարու, որք լուսոյն թիկնադարձոյցք՝ զերեսս 'ի խաւարն հաստատիցեն, և յանդաստանս հացաւէտս որոմնացանք լինիցին. և դարձեալ ընդդէմ Ղարիգորի, Կերսիսի, Սահակայ, Սարգանայ, Սահանայ, Վազկայ և Թուրոսի 'ի վեր երեւիցին Լըճան և Սեհրուժան և Բրբիշոյ և Սասակ և Վարջոյլ և Սեստ Սարգիս և Սլէհ: ԼՂԼ ոչ, Հայաստան այսուհետեւ ոչ ծնցի որդիս այսպիսիս, որք ոչ թէ հայկականին՝ այլ և ոչ գաբաւոնացւոյն արժանիք են որդեգրութեան. որք զառ 'ի լերանց և 'ի ձորոց ժողովեալս բազում տաժանմամբ զոչխարակս 'ի հօտ քրիստոսեան՝ չարագունից ճգնիցին մատնել քարակարկառ վախից և գահավիժութեց, և զհոգիս գողացեալ 'ի մարզարանէն՝ անշուշտ 'ի դիւանս դժոխոց դիցեն 'ի պահեստ յաւիտեանց: ԼՂԼ մանաւանդ զկորուսելոցն զհետ պնդեալ, և ձայն աղիողորմ՝ հայրական կոչոյ ածեալ, զվարատեալսն ինքեանց ձեռօք մուծցեն ընդ լուսաւոր դրունս իմաստութեան, և ընդ հովուին ճշմարտիցն ծասցեն ընդ գիւտ միոյ գաւին՝ յայն խորանս, ուր ընդ դերաբնիցն կաճաւացեալ համբէն բարերարաց և սատարողաց իմաստասիրութեան ազգիս, որպէս զարեգակունս ոմանս հարստեալք կայցեն, շուրջանակի լուսաւորս յառատութենէ իւրեանց ճաճանչից ձեմեցուցանելով զգասս համբակացն հրձուողական պարուք, որպէս գնայունք աստեղաց զարփային գնտովս, օրհնելով ընդ լուսոյ իմաստութեան նոցա զաղբիւրն իսկաբոլի զիմաստութիւնն յաւիտենական:

ԼՂԼ առ հրաշալին վերաժամանել որպիսիս այժմէն անկ իցէ և ձեզ լինել, ո՛հ հետեւողք իմաստութեան, մանկունք հայաստանեայց:

(ԱՒԵՐՏՆ ՅԵՌԵՂԻԿԵՍՍ :)

ԲԱՆԱՍՒՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ

ՏԳԵՐԷՎ — Բանաստեղծ:

Հին ատենը շատ կը գտնուէին այնպիսի զօրաւոր մտքով ու ընդարձակ սրտով մարդիկ որ զէնքն ու գրիչը հաւասար քաջութեամբ կը շարժէին. ու մեր ազգին մէջ ալ յայտնի օրինակ ունինք մեզի աս բանիս կողմանէ Ղարիգոր Սագիստրոսը: Բայց ետքի դարերուս մէջ խիստ քիչ երեւցած են այսպիսի մարդիկ. անոր համար աւելի ալ պատիւ ու յարգ ունին: Լսոնցմէ մէկն է Յովհաննէս Տմբերիէվ ռուս բանաստեղծը. որ 1760^{ին} ծնած էր Խաղանի կողմերը, ու զինուորական և քաղաքական մեծամեծ պաշտօններու մէջ շուտ շուտ առաջ գնաց ու ամէն կողմանէ փառաւորուեցաւ. և սակայն ուսումնականութիւնն ու բանաստեղծութիւնն ալ ձեռքէ չձրգելէն զատ՝ նաև իր ազգին առաջին բանաստեղծներուն կարգը անցաւ իրաւամբք: Շատ տեսակ մանր բանաստեղծութիւններ ունի. այսինքն առակներ, պատմութիւններ, երգեր, տաղեր և այլն. և ասոնց մէջ գեղեցիկներէն մէկն է Լըճակ ըսուած գիւցազնական տաղը, որ հոս հայերէն կը թարգմանենք հաւատարմութեամբ, ու յանգի կատարելութիւնը՝ թարգմանութեան ճշգրտութեանը կը զօհենք: Իսկ աս Լըճակ կամ Լըճաք անունով քաջ մարդը՝ Տոնսքի ըսուած խաղախներուն աթամանը՝ այսինքն զօրապետն էր, որ 1580^{ին} 6000 հոգով գնաց Սեփեր կամ Սեփերի ըսուած ընդարձակ երկրին տիրեց, ու ետքը Ռուսաց Իւան Դ. Թադաւորին ընծայեց: Երբեք տարի ետքը Թաթարաց իշխաններէն մէկը դարան դրաւ իրեն ու մեղցուց:

Ե Ր Մ Ա Կ

Օր՛ր ինձ տեսիլ բացեր հանդէպ
 Ո՛հնաւուրց ժամանակ :
 Բնդ օթոցաւ ժանտ գիշերոյ
 Սինչ յամսս անգոյն կայ լուսին ,
 Ղիտեմ զԻրթիշ . գոչէ , շանթէ ,
 Եւ 'ի գրդդանս պրտուտկեալ
 Փրկուր ժայթքէ ըզմրկանամբ
 Կոծէ զափունս ապառաժ :
 Յափունս անդ արք երկու վըտիտք
 Ղըժոխարդէլ իբր ըստուերք
 Երստին տըխուր ձեռն 'ի ծնօտի ,
 Սին պատանի , միւսըն ծեր .
 Սա ալեգարդ ունէր մորուս
 Սինչ 'ի գօտին երկայնեալ .
 Յերկաքանչիւրսըն զէնք և զարդք
 Ի դող ըզսիրտս հարկանեն :
 Ի կապարձիցըն պողովատ
 () ձից կախին տըտունք շատ ,
 Եւ բուխակաց փետուրք շարժին .
 Օգեստ նոցա մորթ գազանաց :
 Ի լանջսն խիտ փոկ վարապան ,
 Երկաթ ժանգոտ , գայլախազ ,
 Եւ ըզմիջութքն լայն դաշոյն ,
 Եւ ոտս երկու կան թըմբուկք ,
 Եւ զոյգք անկեալ դընին աշտէք . —
 Համանք են քուրմք Սիպիրայ ,
 Բանից լըսեմ ես նոցա :

Ծ Ե Ր Ն

Ղուչեա Իրթիշ , գողա ընդ մեզ ,
 Տուր մեր ջայլիցս արձագանս .
 Թողին լըքին անմահքն ըզմեզ ,
 Ո՛հ եղունկ մեզ :

Պ Ա Տ Ա Ն Ի Ն

Ո՛հ եղունկ :
 Ո՛վ ահագին մեր աղետիցս :

Ծ Ե Ր Ն

Սիպիր , ըզքոյդ պըսակ 'ի վեր
 Եզգք ունէին երեքկին ,
 Տիեզերաց մինչև 'ի ծագս
 Որոտալով ձայն ուժգին .
 Ո՛վ վաղընջուց պետ մեծազօր ,
 Ո՛վ մայր տոհմից բազմաթիւ ,

Ենց չըբացաւ փառք քո նախկին ,
 Ղերեաց անկար դու 'ի թիւ :

Պ Ա Տ Ա Ն Ի Ն

Յիր սըփուեցան քո ժողովուրդք
 Իբր ըզփոշի մըրըրկաւ .
 Եւ ինքն արքայդ սէգըն Վուչում
 Յաւազս օտարըս կորեաւ :

Ծ Ե Ր Ն

Ղըւիրականքդ քո Համանք
 Յանկոխ մայրիս թափառին . . .
 Յայս դուք ուրեմըն կընքեցիք
 Ինձ ո՛վ Սատանք ամս հարիւր
 Եւ որեալ ձըգտել ըզկեանս
 Ի պաշտամանդ ձերում ,
 Օր և 'ի հող դառն հեծեցից
 Ենկման բիւրուցըդ տեսող :

Պ Ա Տ Ա Ն Ի Ն

Եւ ի՛նչ , ո՛վ դիք , ուստի անկան :

Ծ Ե Ր Ն

Ի բռանց Սուսաց . . . Սահ և սով ,
 Ի՛նչ ոչ զՍիպիր դուք ծախեցէք :
 Իցիւ թէ ուխք , սասանութիւնք ,
 Թօթափէին շանթք 'ի դից ,
 Վան թէ կոխէր զայն ժանտն Երմակ :

Պ Ա Տ Ա Ն Ի Ն

Համագոյիցս հարուածն այն . . .
 Ենէծս անդուլ հանէք նրմա
 Ի երինք բլուրք ջուրք Սիպիրայ .
 Եւ մռայլ յաւերժ էարկ ըզձեօք :

Ծ Ե Ր Ն

Ղայր նա հրացայտ իբր ըզսիւն ,
 Իբրեւ ըզսառըն սաստկաշունչ
 Հուրջանակի սատակիչ :
 Յո՛վ և ըզնետս իւր արձակէր —
 Կեանք տըխատէր առաջի ,
 Եւ մահն ահեղ զհետ ընթանայր :

Պ Ա Տ Ա Ն Ի Ն

Եւ զարքային սպան զեղբայր :

Ծ Ե Ր Ն

Տեսի ես զմարտն ի Սահմէտ Ղուլ
 Բնդ Սիպիրայն իշխեցող :

Ի կապարձից ցընդեալ ըզնետս
 Եւ 'ի վըսեմ վառեալ բոց,
 Հան Սահմետ զսուրբն մահաբեր,
 “ Եւ է ինձ մահ քան 'ի վիշտս
 Ի գերութեան կեալ, ” ասէր նա —
 Եւ թափ յԱրմակ յարձակէր :
 Ահա տեսիլ . կըռուին նոքա,
 Սուրբ շողէին շանթաբար,
 Եւ ծանր հարուածըս կըշռէին .
 Սուրբն երկոքին իսկ բեկան :
 Ի բըռնամարտ յայնժամ մատեան,
 Եւ անջք 'ի լանջս յեց, ձեռք 'ի ձեռս,
 Յաղաղակէն գոռան մայրիք,
 Սոքա զերկիր բրեն ոտիւք .
 Եւ ինչ քըրտունք հանգոյն կարկտի
 Ի նոցանէ թօթափին,
 Եւ ինչ ուժգին սիրտք բաբախեն,
 Կողք երկոցունց ճարճատին,
 Սերթ սա կըքի, մերթ նա 'ի կողս,
 Հիւսիս, — յաղթեաց քաջն Արմակ :
 “ Իմ ես դու արդ, գոչեաց արին,
 Յայսմհետէ ես եմ իշխան ” :

Պ Ա Տ Ա Ն Ի Ն

Ի ըցաւ ահեղ բան գուշակին,
 Գերեաց Արմակ ըզ[]իպիր . . .
 Եւ յղիւն . վըշտաց մեր չեղիցի
 Արբէք վախճան . . .

Ծ Ե Ր Ն

Յաւիտեան :
 Ի դէր ինձ որդեակ . յերեկն 'ի մռայլ
 Խուլ անտառաց ընկըզմեալ,
 Եւ բոցավառ կայի հոգւովս
 Եղերս և զոհ ձօնել դից .
 Յարեաւ յանկարծ հողմն 'ի գոչիւն,
 Թըռեան տերեք 'ի ծառոց,
 Ղըռընչեցին հին եղեկնք,
 Օ որայս տարաւ խիստ մըրրիկ .
 Ինկայ, լըսեմ ձայն յերկնից .
 “ Եհա Սաշա, և անողոք
 Յորժամ պատժէ զտիեզերս .
 Սիպիր, մերժեր դու զիմ օրէնս,
 Կաց յաւիտեան յողբս 'ի վիշտ
 Նառայ ճերմակ թագաւորին .
 Բզբեզ գըտցեն այդ լուսոյ
 Եւ սեաւ գիշեր ցանդ 'ի շրջթայս .
 Իսկ Արմակայ վըսեմ փառք

Եւ տոհմ յաւերժ միշտ անթառամ
 Հըռչակեսցին ընդ լուսնաւ ” :
 Եւ եաց բարբառն, և որոտմունք
 Արիցս ընդ օդս ընթացան . —
 Եւ ահ, կորեաք կորուստ անդարձ,
 Ո՛հ եղճակ մեզ :

Պ Ա Տ Ա Ն Ի Ն

Ո՛հ եղճակ ” : —
 Յայնժամ յողոց խոր հառաչեալ
 Յարեան մամուռ 'ի վիմաց,
 Եւ 'ի գետնոյն առեալ ըզզէնս
 Սրացան ընդ ափն գետոյն,
 Եւ մեզ ծածկեաց ըզնոսին :

Խաղաղութիւն ընդ քեզ, Արմակ,
 Խաղաղութիւն քոց ոսկերց .
 Բոլորեսցեն Ռուսք պըսակ պերճ
 Վրամ ոսկեճոյլ պատկերիդ
 Վով գեղարդեամբըդ պողովատ
 Որ 'ի կողից Սիպիրայ . . .
 Օ ինչ ասեմ ես, ստուերդ մոռացեալ,
 Օ ինչ յեռանդանս ասեմ ես .
 Ո՛ր քոյդ արձան . — չդիտեմք մեք
 Ո՛ր և ոսկերքըդ ծածկին .
 Եւ ահ, կընձից կան ոտնակոխ,
 Կամ թէ Սթեաք վազէ 'նդ այն
 Օ հետ եղջերուն շոյտ տըռեալ ճեպ
 Եւ թեւաւոր կըշռելով :
 Եւ լըսփոփեաց դիւցազն արի .
 Վերթողական վեհ Ոգին
 Եւ գուն այգուն թեւապարի
 Օք և ընդ աստեղն ոսկեփայլ,
 Եւ յաստուածեան յայտնուեց ժամս
 Եւ նու գաշնակ երգել զերգ .
 “ Եւ ինձ Արմակ դիւցազն քաջ
 Ո՛ր և իցես դու ծընեալ .
 Բզկենցաղիդ քո զասպարէզ
 Թէպէտ 'ի խուժ դարս հատեր,
 Թէպէտ ոսկերքդ անգամ անհետ
 Կորեան և չեն 'ի միջի,
 Թէ և որդիք քո և թողունք
 Եւ ինչոյդ անյուշք արութեանց,
 Յայրս և յանտառս թափառէին
 Սովեալ գայլոց կենակիցք,
 Եւ վեհ ընդ վեհս դասեսցին
 Դարուց 'ի դարս ազգէ յազգ .

Եւ նուազեցին փառացրդ շողք
 Յորժամ արփւոյն շիջցի լոյս ,
 Երկինք կործան անկցին ճայթ մամբ ,
 Ու՛ի հունձ անկցի ժամանակ :

ԱՇԽԱՐՀ ԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Վաճառքս երկին առ անոր բնակչացը լրաց
 Կեդէիւթիւն :

ՎԱՄՉԱԹԻՒՆ ըսուած երկիրը Վսիային մէկ մասն է , ու թերակղզիի մը պէս գէպ'ի յաղաղական Ովկիանոսին մէջ երկնցած է . Ղափոնի երկրին գիւմացները կ'իյնայ , ու անկէջ 10 կի՛ 12 օրուան հեռաւորութիւն ունի նաւով : Վամչաթքան գրեթէ Միգրիոյ ու Սկովտիոյ չափ է , ու նոյն լայնութեան աստիճանին տակը կ'իյնայ . բայց կլիման շատ տարբեր է . և աս տարբերութեան մեծ պատճառը մէջի բարձր լեւներն են որ միշտ ձիւնապատ են ու գրեթէ բոլոր թերակղզին բռնած : Միւսը հոն խիստ կարճ է , բայց անձրևային , ու երկինքը միշտ ամպոտ . երկայն ու սոսկալի է ձմեռը , թէպէտ և արևելեան Սիպերիայի ցրտութեանը չհասնիր . յանկարծ յանկարծ սաստիկ փոթորիկներ ու բուքեր կ'ըլլան , որ առաջուց չիմացուէին նէ՛ ճանապարհորդաց մեծամեծ վնասներ կրնային ընել . բայց այնչափ փորձ են տեղացիք օգին փոփոխութեանցը որ ինչուան 24 կամ 36 ժամ առաջ՝ օգին ինչ ընելիքը կ'իմանան . թէ որ յանկարծ այնպիսի փոթորիկի բռնուելու ըլլան , ազատութեան մէկ հատիկ ճամբան աս է որ ձեան տակը մարդս թաղուի մնայ . ետքը իր ճամբան կրնայ շարունակել : Վամչաթքայի գրեթէ բոլոր գետերը կարճ են , վասն զի լեւներէն շիտակ գէպ'ի ծով կը թափին . շատ լճեր ալ կան , որոնցմէ մէկ քանին աղէկ ընդարձակութիւն ունին . երկրին ցրտութիւնը շատ վնասակար է ցորե-

նին , գետնախնձորին և ուրիշ օգտակար արմտեաց մշակութեանը . բայց գեղեցիկ ու պողաբեր դաշտեր ունի : Վետերուն ու լճերուն մէջ անբաւ ձկներ կան , նոյնպէս ալ ծովային թռչուններ . և ասոնցմով երկրագործութեան պակասութիւնը կը լեցուի : Լեւները լեցուն են անտառային ոչխարներով ու արկալի ըսուած եղնիկներով . ասոնք աչնան ատեն ձորերը կ'իջնան , ու որսորդներուն ձմեռուան պաշար կ'ըլլան . կան նաև արջ , գայլ , եղջերու , աղուէս , աքիս , ջրշուն , որոնց մորթերովը մուշտակ կը շինեն : Ձմեռուան երկայն գիշերները եղի տեղ աս կենդանեաց ճարպը կը բանեցնեն . նոյն ճարպով կը տապկեն նաև իրենց ուտելու ձկները : Վիտելու բան մըն է որ շները , արջերը , գայլերը , աղուէսները և գիշակեր թռչունները ընդհանրապէս ձուկով կ'ապրին : Երկիրը բոլոր այսպիսի բերքերով զարգարուած ըլլալուն համար , բնակիչներուն մէկ հատիկ արհեստն է աս կենդանիները զանազան կերպերով որսալու անոնցմով ապրիլ :

Մի թերակղզին ժէ դարուն վերջերը ճանչցան Ռուսները . Վամչաթքայի բնակիչները որ երկու իրեք ցեղ կը բաժնուէին՝ ետեւ ետեւնուառեցան , ու հիմա տուրքի տեղ մորթ կուտան տերութե : Ռուսաց Վամչաթքայի մէջ գլխաւոր տեղն է սուրբ Պետրոս Պօղոս քաղաքը , որ նաւահանգիստ մըն է Պետրոս Պօղոսի ծոցին մէջ : Բնակչաց լեզուն ու դաւանութիւնը հիմա Ռուսի լեզուն ու դաւանանքն է , թէպէտ իրենց առջի լեզուն ալ գիտեն , ու ծածուկ իրենց հին արարողութիւններէն մէկ քանին ալ կը դործածեն : Ռուս տեղացիք գեղերը կը բնակին , և ընդհանրապէս գետերու մօտ տեղուանք , իսկ Ռուսները աւելի ծովի կողմերը :

1822^{ին} բոլոր Վամչաթքայի բնակիչները 5000 հոգիէն աւելի չէին : Տեղացիներէն ոմանք քանի մը կով , ու քանի մը ոչխար ունին . բայց իրենց